Golden Research Thoughts
International Recognition Multidisciplinary Research Journal

ISSN 2231-5063 Impact Factor : 3.4052(UIF) Volume - 5 | Issue - 8 | Feb - 2016

भारतातील बालगुन्हेगारी: एक सामाजीक समस्या

के. बी. पाटील
संशोध□, सहयो□ी प्राध्याप□, विभा□ प्रमु□,संर□□ व सामरि□ शास्त्र
श्रीमती. एच. आर. पटेल कला महिला महाविदयालय, शिरपूर जि. धुळे .

सारांश :-

सध्याच्या परिस्थितीत मुलांमध्ये वाढत असलेली हिंसा, उद्धटपणा आणि गुन्हेगारी प्रवृत्ती रोखण्यात सर्वात महत्त्वाचे काम पालकांचे आहे. आपल्या पातळीवर प्रयत्न करुनही मुला-मुलींच्या वागण्यात बदल होत नाही. असे वाटल्यास समुपदेशन हाच त्यावर सर्वात चांगला उपाय असल्याचे अनेक तज्ञांनी स्पष्ट केले आहे. मुलांशी होणारा संवाद हे त्यावर सर्वात मोठे औषध आहे. मात्र एकत्र कुटूंबपद्धतीचा ऱ्हास होत असून मुलांचे संगोपन कसे करायचे. त्याचेच आव्हान पालकांसमोर निर्माण होत आहे. मुलांच्या प्रवृत्तीमध्ये बदल होत असल्याने याची जबाबदारी सर्वप्रथम पालक, शिक्षक, नातेवाईक आणि नंतर सर्वत्र समाजावर येते. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या गैरवापरावर अंकुश लावण्याची जबाबदारी पालकांना पार पाडावी लागेल.

प्रस्तावना :-

भारतातील विविध सामाजिक समस्यांबरोबरच आज बालगुन्हेगारीच्या समस्येने सर्वांचे लक्ष वेधले आहे. सामाजिक विघटनच्या प्रक्रियेबरोबरच बालगुन्हेगारीची समस्या वाढत चालली आहे. सामाजिक प्रदुषणाचे हे एक लक्षण आहे. इ. स. 1788 पासून इंग्लंडमध्ये आणि इ. स. 1850 पासून भारतात 'प्रौढ गुन्हेगार' व 'बाल गुन्हेगार' यांच्यात सर्वप्रथम भेद करण्यात आला आणि त्यांना दिल्या जाणाऱ्या शिक्षेतही दोन वेगळ्या प्रणाली स्वीकारण्यात आल्या. □न्हेगारीच्या संदर्भात बालकाची व्याख्या करणे एक कठीण कार्य आहे. बालगुन्हेगारीची व्याख्या □रण्याअगोदर बालक कुणाला म्हणावे व बालकाच्या कोणत्या व्यवहाराला गुन्हा म्हणावा हे निश्चित करणे अत्यावश्यक आहे.

विभिन्न देशामध्ये वेगवेगळ्या वयाच्या व्यक्तीला 'बालक' म्हटले जाते. भारतात साधारणपणे 7 वर्षापासून 18 वर्षापर्यंत येणाऱ्यांना बालक म्हटले जाते. कॅनडामध्ये 7 ते 16 वर्षापर्यंतच्या मुलांना 'बालक' म्हणून संबोधले जाते. भारतात 1960 च्या अधिनियमानूसार 16 वर्षाची मुले आणि 18 वर्षाच्या मुलींना 'बालक' म्हणून संबोधले जाते. परंतु यात बरेच मतभेद आहेत. एम. एन. श्रीवास्तव म्हणतात. साधारणपणे 15 वर्षानंतरच्या गुन्हेगारांना बालगुन्हेगार म्हणावे व 15 वर्षावरील गुन्हेगारांना प्रौढ गुन्हेगार म्ह□ावे.

बालगुन्हेगाराची व्याख्या करतांना डॉ. सेठना म्हणतात, "एखाद्या देशातील कायद्याने निश्चित केलेल्या वयापेक्षा कमी वय असलेल्या बालकाने किंवा युवकाने केलेले कायदाविरोधी वर्तन म्हणजे बालगुन्हेगारी होय." बालगुन्हेगार व □न्हेगार यांच्या वयात फरक असतो. वयात आलेल्या परिपक्व, कार्यकारणभाव समजण्याच्या तसेच कायदेबाह्य कृत्य करणाऱ्या व्यक्तीस गुन्हेगार समजावे याउलट वयात न आलेल्या अपरिपक्व बुद्धीच्या तसेच सारासार विचार करु न शकणाऱ्या मुलींनी किंवा तरुणांनी कायदेबाह्य वर्तन केले तर त्यांना बालगुन्हेगार समजण्यात यावे.

भारतीय दंडविधानातील (I.P.C.) काही कलमे (उदा. 40,46,47,112,124,324,354,380 इ.) आणि धुम्रपानविषयक व इतर □ायद्याने परिभाषित केलेल्या वर्तनास बालगुन्हेगारी म्हणतात. यात चोरी करणे, व्यर्थ भटकणे, भांडण करणे, आई वडीलांची परवानगी न घेता बाहेर फिरणे, आई-वडीलांच्या नियंत्रणात न राहणे, पळून जाणे, जुगार खेळणे, धुम्रपान करणे, वेश्याव्यवसायाशी संलग्न असणे, अवैध व्यापारात गुंतणे तसेच इतर गंभीर स्वरुपाचे गुन्हे करणाऱ्या बालकांचा समावेश होतो. बालगुन्हेगार अजाणता, भावनेच्या ओघात, परिणामाची यथार्थ जाणीव नसतांना गैरकृत्य करतात आणि प्रौढगुन्हेगारास वर्तन गांभीर्य तसेच परिणामाची जाणीव असते.

बालगुन्हेगारीची कारणे :-

लोम्ब्रोसो, गोटींग, क्रेश्मर या अभ्यासकांनी बालगुन्हेगारी मध्ये अनुवंशाने मिळालेल्या वारसाचा तो परिणाम आहे. असे म्हटले आहे. या शास्त्रज्ञांनी बालगुन्हेगारीची अनुवंशिक मिमांसा करतांना अनुवंश, शारिरीक लक्षणे आणि मानसिक अंगाना आधारभूत मानले आहे सामाजिक कारणामंध्ये अयोग्य सामाजिकरण आणि भोवतालचे वातावरण यांचा समावेश होतो. यावरुन बालगुन्हेगारीला जबाबदार असणाऱ्या ाही प्रमुख कारणांचा विचार करता येईल.

1) विघटीत ुटूंबे :-

घटस्फोट, अनैतिक संबंध, पती-पत्नीमधील दुरावा यामुळे कित्येक कुटुंबे दुभंगलेली असतात. अशा कुटुंबातून मुलांवर अन्याय होतो. ती भित्री व उदासिन बनतात. आई वडिलांबद्दल त्यांना जवळीक वाटत नाही. आई वडील स्वतःच्याच विवंचनेत असल्यामुळे मुलांचे संोपन करता येत नाही. आणि त्यांच्या समस्या देखील जाणून घेता येत नाही. शाळेतील आणि शेजारील मुले हिणवतात व मुलांना अपमानाची जाणीव बोचत राहते. म्हणून विघटन कुटुंबे देखील बालगुन्हेगारीचे ारण आहे.

2) वाईट शेजारी :-

ुटुंब, वस्ती आणि शेजार यांचा बालगुन्हेगारीशी संबंध येतो. असे सिद्धांत हर्षी आणि सेलविन, ब्रेकनरिज, जेम्सछॅट, सिरिल बर्ट, रौएक, हेन्टिग इ. समाजशास्त्रज्ञांनी आपापल्या ग्रंथातून मांडलेले दिसतात. शेजार जर चांगला असेल तर त्याचे चांगले परिणाम होतो. म्हणूनच म्हणतात, 'चांगला शेजार लाभायलाही भाग्य लागते.'

3) चित्रपट व अश्लील साहित्य :-

ब्लूमर आणि लॉसर यांनी चित्रपट आणि बालगुन्हेगारी यांचा घनिष्ठ संबंध असल्याचे पटवून दिले आहे. मुलांना चित्रपटातू-न नेहमी अनुभवास न येणाऱ्या गोष्टींचे दर्शन होते. व त्या गोष्टी तशा करुन पहावशा वाटतात आणि त्यातून गुन्हेगारी प्रवृत्ती वाढते.

4) पालकांचे अतिदारिद्र्य :-

मुले मनाने फार हळवी असतात. तसेच बुद्धीने देखील अपरिपक्व असतात. अनेक सुप्त इच्छा त्यांच्या मनात असतात. परंतु पालकांच्या अतिदारिद्र्यामुळे त्या इच्छा पूर्ण होऊ शकत नाहीत. अशावेळी ही मुले चोऱ्या करणे, खिसे कापणे, चोरीचा सामान एका ठिााहू-न दुसऱ्या ठिकाणी पोहोचविणे इ. कामे करतात. मुलांचा ह्या अशक्यतेचा व लाचारीचा फायदा समाजकंटक बरोबर उचलतात.

5) स्वस्थ मनोरंजनाचा अभाव :-

बालगुन्हेगारी ही मुलांचीही सामूहिक मनोरंजनाच्या साधनांच्या जागेच्या व सामुहिक काळ संघटीत रणाऱ्या क्रिडा संस्थांचा अभावामुळे वाढते. ज्या ठिकाणी मुलांकरीता चांगले स्वस्थ मनोरंजन देता येत नाही. त्याठिकाणी मुले रिकामा वेळ वाईट कामात घालवतात. त्यातूनच गुन्हेगारी कृत्ये घडतात.

6) सावत्र आई-वडील :-

सावत्र आई किंवा वडिलांच्या त्रासाला कंटाळून मुले घरुन पळून जातात. अशा मुलांचा उपयोग समाजातील गुन्हेगार रतात. मुलांना भुलथापा देवून, लालच दाखवून तर कधी धाक दाखवून त्यांच्याकडून चोऱ्या, खिसे कापणे, माल पळवि, भिक मागणे अशी कामे करवून घेतात.

7) मा-नसि ार :-

मानसजन्य कारणांचा सिद्धांतात असे दाखवून दिले आहे की, लहान वयाचा गुन्हेगार हा मानसिक रोगी असतो. आणि त्याचे मन निराशा, असुरक्षितता, काळजी, भीती आणि नकाराच्या कल्पनांना आलेली अस्वस्थता यांनी भरलेले असते. बालवयातील अशा प्रकारच्या मानसिक उणीवा नंतरच्या काळात मुलास बालगुन्हेगारीकडे प्रवृत्त करतात.

8) शहरीर :-

शहरीरच्या प्रक्रियेतून गलिच्छ वस्त्या निर्माण झाल्या आहेत. गरीबी, दारिद्र्य, मार्गदर्शनाचा अभाव नियंत्रणाची कमतरता यामुळे येथील मुले असामाजिक वर्तन करु लागतात. शॉ आणि मॅके यांच्या मतानुसार अपचार क्षेत्राचा विचार करतांना बालक कोणत्या समुदायात राहतो त्यावरुन त्याच्या वर्तनाची कल्पना येते. या दृष्टीने गलिच्छ वस्त्यांना बालगुन्हेगारीची केंद्रे म्हणता येतील. न्यूमेसर म्हणतो, 'शहरीकरणाने सर्व समूहांना प्रभावित केले आहे आणि मुले मोठ्या प्रमाणात विचलीत वर्तन करु लागली आहेत.'

अल्पवयीन गुन्हेगारी :-

अल्पवयीन गुन्हेगरांचे शहरी आणि ग्रामीण असे वर्गीकरण केले तर शहरी भागात बालगुन्हेगारांचे प्रमाण जास्त आढळून येते. नाशिक शहरात देखील अल्पवयीन गुन्हेगारांची समस्या गंभीर असून घरफोडी, वाहनचोरी यासारख्या गुन्ह्यात सरासरी 20 सज्ञान आरोपींमागे एका अल्पवयीन मुलाचा सहभाग आढळून येतो. भविष्यात हा आकडा आणखी वाढू शकतो. गेल्या काही वर्षात घरफोडीसारख्या गुन्ह्यात वारंवार गुन्हे करण्याज्या 586 गुन्हेगारांची यादी पोलिसांनी तयार केली आहे. मोटार वाहन चोरीमध्ये 614 तर चेन स्नॅचिंगमध्ये 241 गुन्हेगारांना अटक झाली. या तीन गुन्ह्यात एकूण एक हजार 441 गुन्हेगार असून त्यात 11 ते 17 वयोगटातील 76 अल्पवयीन मुलांचा समावेश आहे. अल्पवयीन गुन्हेगारीची वाढती संख्या भविष्यात सुप्त ज्वालामुखीप्रमाणे ठरु शकते. कोवळी मुले दररोज, बलात्कार, खून, चेन स्नॅचिंग, चोरी, मोटार वाहन चोरी अशा गंभीर गुन्ह्यांमध्ये सामील होत असल्याने त्याचा कुठेतरी विचार होणे अपेक्षीत आहे. ही मुले अगदी तरबेज वा सराईत गुन्हेगाराप्रमाणे समाजविघातक गुन्हे वा अपराध का करु लागलीत? याचा खूप गांभीर्याने विचार होणे अत्यावश्यक आहे. मौजमजा करण्यासाठी पैसे लागतात म्हणून डिप्लोमाच्या मुलांनी कामगारांची लुटमार करणे, एखाद्या मित्राची हत्या करणे हे समाज व्यवस्थेसाठी चांगले नाही.

समाज, सामाजिक जीवन झपाट्याने बदलत आहे. गुन्हेगारीला खतपाणी मिळण्यासाठी अनेक घटक जबाबदार आहेत. चंगळवादी व भोगवादी जीवनशैली म्हणजेच सुखी व आनंदी जीवनशैली असाच सर्वांचा समज रुढ होत आहे. त्यातून होण्याज्या भ्रष्टाचार, आर्थिक घोटाळे, बेकायदा कृत्ये यामधून अधिकाधिक पैसा, मालमत्ता कमवण्याकडे कल वाढत असून श्रीमंती आणि गरीबीची दरी वाढत आहे. पैशांची वाढती दरी वैफल्यग्रस्त अल्पवयीनांना गुन्हेगारीच्या मार्गावर घेऊन जाते.

बालगुन्हेगार कायदा व वास्तव :-

निर्भया प्रकरणा-नंतर बालगुन्हेगाराचे वय महत्त्वाचे की त्याने केलेला गुन्हा हा प्रश्न पुन्हा ऐरणीवर आला व 2014 यावर्षी केंद्रीय महिला व बालकल्याण विभागाने ज्युवेनाइल जस्टीस कायदा 2000 मध्ये महत्त्वाच्या दुरुस्त्या सुचविणारे विधेयक सादर केले या दुरुस्तीमधील सर्वात महत्त्वाची दुरुस्ती ही बाल गुन्हेगाराचे वय 18 वरुन 16 वर आणायचे होते. 12 ऑगस्ट 2014 रोजी विधेयकाचा मसुदा लोकसभेने बहुमताने मंजूर केला. मानवी हक्काचे संरक्षण हे 2000 च्या कायद्याचे प्रमुख उद्दिष्ट होते. बालगुन्हेगाराला शिक्षा न देता त्या मागची कारणे समजून घेऊन त्यास सुधारण्याची संधी देण्याचे या कायद्याचे मुख्य उद्दिष्ट होते. या कायद्यांतर्गत 18 वर्षांखालील मुलाने/मुलीने जर एखादा गुन्हा केला तर त्यास इतर गुन्ह्यांप्रमाणे शिक्षा न देता त्याची रवानगी बालसुधारणा गृहात केली जायची बालगुन्हेगारांचे पुनर्वसन, त्यांना कौन्सीलींग करणे, त्यांच्या पालकांकडून दंडाचे पैसे भरायला लावणे किंवा मुलांना सुधार गृहात ठेवणे इ. बालगुन्हेगार सुधारणा मंडळाचे प्रमुख काम होते.

आता नविन कायद्यानुसार वय वर्ष 16 ते 18 दरम्यानच्या मुला-मुलीने गंभीर स्वरुपाचा म्हणजे खून, बलात्कार, ॲसिड हल्ला यासारखा गुन्हा केला असेल त्यावर प्रौढांप्रमाणेच खटला चालवून दोषी आढळल्यास शिक्षा दिली जाईल. सिंगापूरमध्ये बालगुन्हेगारांचे वय 16 समजले जाते व तेथे पालकांकडून सुद्धा तसे हमीपत्र लिहून घेतले जाते. अमेरीकेमध्ये काही राज्यांमध्ये बालगुन्हेगारांचे वय 18 तर उत्तर कॅलोरिनामध्ये ते फक्त 7 आहे. इंग्लंडमध्ये 10, फ्रान्समध्ये 10 ते 12 वयोगटातील गुन्हेगारीच्या वस्तू जप्त करणे, 13 ते 16 वयोगटातील गुन्हेगारांना निम्मी शिक्षा तर 16 ते 18 वयोगटातील गुन्हेगारांना तुरुंगवासाच्या शिक्षेची तरतूद आहे. मालदिवसारख्या छोट्या देशात 16 ते 18 वयोगटातील मुलांना सज्ञान समजले जाते.

बालगुन्हेगारीवर उपाययोजना :-

कोणत्याही समस्येचे समूळ उच्चाटन होणे वाटते तितके सोपे नाही परंतू विविध उपाय योजून त्याचे प्रमाण व तीव्रता निश्चितच कमी करता येण्यासारखे आहे त्या पुढीलप्रमाणे -

1) कुटूंब आणि गावातील पंचायती यांच्यामार्फत वाईट सवयी लागलेल्या मुलांचा बंदोबस्त करावा.
2) गावातील राजकारणात मुलांचा उपयोग करु नये, राजकारणी लोकांनी याबाबत विशेष काळजी घेतली पाहिजे.
3) रिकाम्या वेळात मुलांतील खेळ, कला, नाट्य आदि गुणांचा विकास कसा करुन घेता येईल यादृष्टीने प्रयत्न केले पाहिजेत.
4) बालगुन्हेगारीचे प्रमाण शहरात जास्त असल्याने अधिक लक्ष शहरांवरच केंद्रीत केले पाहिजे.
5) शहरातील झोपडपट्ट्या आणि इतर गलिच्छ वस्त्या स्वच्छ करण्याची मोहिम नगरपरिषदेने हाती घेतली पाहिजे.
6) बालगुन्हेगार मनोरंजन केंद्र, बालगुन्हेगार मार्गदर्शन केंद्र या नावाखाली सामाजिक कार्यकर्ते, महाविद्यालयीन विद्यार्थी, महिला मंडळे यांनी स्वतंत्रपणे किंवा एकत्र येऊन कार्य केले पाहिजे.
7) पालकांना देखील याबाबत आवश्यक मार्गदर्शन केले पाहिजे. कुटूंबनियोजन, कुटुंब शिक्षण, रोगावरील उपाय याविषयी मार्गदर्शन केले पाहिजे.
8) एकीकडे गुन्हेगारीची कारणे शोधणे व दुसरीकडे त्या माहितीच्या आधारे काही सुधार केंद्रे, मार्गदर्शन केंद्रे चालविणे ही दोन्ही कार्य एकाचवेळी चालविली तर मोहीम परिणामकारक होईल.
9) प्रत्येक शाळेतून पालक-शिक्षकांची संयुक्त मंडळे स्थापन करुन त्यांना शाळेतून पळून जाणाज्या मुलांची नोंद सातत्याने ठेवली तर थोड्याच अवधीत यावर नियंत्रण करता येईल.

संदर्भ :-

1) श्रीवास्तव ए. के.- भारतीय सामाजिक समस्याएँ |
2) डॉ. काळदाते सुधा - भारतीय सामाजिक समस्या.
3) डॉ. खडसे भा. कि. भारतीय सामाजिक समस्या.
4) भांडारकर/पालकर/शब्बीर - भारतीय सामाजिक समस्या.
5) डॉ. तोष्णीवाल प्रा. बुटे - भारतीय सामाजिक समस्या, विश्व पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्युटर्स, नागपूर.
6) दै. महाराष्ट्र टाईम्स.
7) दैनिक सकाळ, दैनिक लोकसत्ता.
8) प्रतियोगिता दर्पण.